

Sociale structuren in aardgasvrije wijken

Ideeën en methoden voor wederzijdse versterking

Marten Boekelo
Ruth Mourik

DuneWorks

Voor een inclusief en duurzaam klimaat

Aanleiding

Elke wijk en elk dorp heeft ze wel: een energiecoöperatie, moestuinvereniging, voetbalclub, kunstatelier, kookclubje, verenigingen voor eigenaren, etc. Groepen mensen die zich rondom een initiatief hebben geschaard. De stuurgroep van het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving heeft de volgende onderzoeksvraag voorgelegd:

Kunnen dergelijke sociale verbanden waardevolle partners zijn in een aardgasvrij transitieproces?

Eerste antwoord: jazekeer!

Zulke sociale structuren vertegenwoordigen veel sociaal kapitaal: de relaties tussen mensen die een beroep op elkaar kunnen doen. Dat sociale kapitaal is een belangrijke hulpbron bij transitieprocessen.

- Mensen zijn *samen krachtiger*: voor kwetsbare huishoudens is dat in het bijzonder belangrijk omdat ze, juist in initiatieven en in verband met anderen, daadkracht en slagvaardigheid kunnen opbouwen.
- Binnen bestaande initiatieven hebben mensen mogelijk al relevante *ervaring en expertise* opgebouwd: het organiseren van gezamenlijke activiteiten van welke aard dan ook is op zich al relevante ervaring. Maar leden van energiecoöperaties of deelnemers aan andere duurzaamheidsinitiatieven kunnen dankzij hun inhoudelijk kennis zelfs ambassadeursrollen oppakken of professionele rollen in initiatieven vervullen.
- Wanneer mensen samen dingen ondernemen wordt de wijk ook onderwerp en *bron van zingeving*: de wijk leeft voor hen, ze zijn er bij betrokken. Die betrokkenheid is kostbare brandstof voor een veranderingstraject.

Maar: er zijn wat addertjes onder het gras

Neem de voetbalclub en de gezamenlijk beheerde moestuin. Twee mooie verbanden met organisatorisch potentieel, inspanning voor de buurt en betekenisvolle relaties. Maar het zou zo maar kunnen dat de mensen uit de moestuin de voetballers nooit tegenkomen. Er hoeft geen onderlinge koppeling tussen deze twee sociale verbanden te zijn.

Tegenwoordig zou men geneigd zijn te zeggen dat elk verband in zijn "bubbel" leeft, maar dat is te absoluut. Wel is het zo dat socio-economische klasse sterk bepaalt met wie we ons in één (sociale) ruimte terugvinden. Klasse heeft namelijk ook weer te maken met veel andere dingen, zoals opleiding, smaak (potje voetbal of bord met bio-wortels), vermogen, sociaal netwerk, of etniciteit. Door de ongelijke verdeling van dit soort goederen en statusverschillen staan mensen dicht bij elkaar of verder van elkaar af.

(Tip: als je meer wilt weten over hoe de maatschappelijk positie van – en dus de relaties tussen – sociale verbanden wordt bepaald, kun je het achtergrondrapport voor deze studie lezen.)

Ongelijkheid maakt het verschil

Het is daarom cruciaal om stil te staan bij het feit dat vanwege deze maatschappelijke verschillen sociale structuren zich ook anders verhouden tot duurzaamheidstransities zoals aardgasvrij. Factoren zoals klasse, etniciteit, toegang tot middelen, de bestaansgeschiedenis van een initiatief in de wijk bepalen tezamen:

- Hoe wijkbewoners mee kunnen doen
- Of ze al affiniteit met het onderwerp hebben
- Wat hun verhouding is tot de (lokale) overheid en participatieprofessionals

Daarom is de vraag niet 'moeten en kunnen participatieprofessionals aansluiten bij sociale verbanden in de wijk', maar:

hoe kunnen zij op zo'n manier aansluiten bij sociale verbanden dat ze rekening houden met de verschillende posities die die sociale verbanden in de wijk en in de samenleving innemen?

Transitie als een speelveld

Waarom is het zo belangrijk om met die posities rekening te hebben?

De volgende vergelijking helpt wellicht om dit te verhelderen: iemand die klein is, kan niet goed meekomen op een basketbalveld, maar kan wel weer lekker pingelen op een voetbalveld. Nu, transitie kun je vergelijken met een sportveld. De hulpbronnen (de 'lichaamslengte') die mensen hebben, zoals hun sociale netwerk, hun opleiding of ervaring, of hun financiële middelen, bepalen hoe lekker ze de transitie kunnen 'beoefenen', afhankelijk van hoe het speelveld van de transitie eruit ziet.

Met andere woorden, mensen komen beter of slechter mee in een transitieproces, *afhankelijk van hoe hun capaciteiten zich verhouden tot hoe de transitie is ingericht*. We moeten daarom oppassen voor een 'spel' dat in het voordeel van een bepaald type capaciteiten uitvalt.

Als namelijk alleen een specifiek stel capaciteiten mensen in staat stelt om met succes 'aardgasvrij te spelen', dan betekent dat in essentie dat er machtsverschillen ontstaan, niet alleen tussen overheid en burger, maar ook tussen burgers onderling. De één kan beter de bal aannemen en kan misschien zelfs bepalen naar wie de bal verder doorgespeeld wordt. Oftewel, sommigen kunnen hun stempel sterker drukken op welke mogelijke transitietrajecten serieus worden genomen.

Daarmee komen rechtvaardigheid én effectiviteit in het gedrang. Het is niet eerlijk dat sommigen beter gehoord worden. Bovendien zal een veranderproces dat niet recht doet aan een verscheidenheid aan mensen zijn eigen verzet oproepen, slechter geïnformeerd zijn – en dus minder effectief.

Samenspel

De vervolgvraag is daarom ook: hoe kunnen participatieprofessionals mensen met verschillende capaciteiten in het energieveld op gelijkere voet mee laten doen in processen rondom het aardgasvrij maken van hun wijk?

Een participatieprofessional kan niet:

- Uitgebreid sociologisch onderzoek uitvoeren om ongelijkheden in kaart te brengen
- Maatschappelijke ongelijkheid opheffen

Op wijkniveau kan echter wel voor die ongelijkheden (enigermate) gecorrigeerd worden. Een bewezen effectieve strategie daarvoor is te werken met de kracht van verhalen. Met “verhalen” bedoelen we het volgende: door met elkaar te communiceren vertellen mensen elkaar eigenlijk steeds hoe de wereld in elkaar zit en hoe die in elkaar zou moeten zitten. We geven elkaar expliciet en impliciet aan wat wel en niet acceptabel is, wat normaal of vreemd is, wat geoorloofd of extreem. Dit soort boodschappen kun je verhalen noemen.

Overheden, professionals en bewoners vertellen ook verhalen over aardgasvrij en over hun wijken. Stel jezelf de vraag: wie zijn eigenlijk de ‘hoofdpersonen’ en de ‘figuranten’ in die verhalen? Wiens ‘stem’ kan men horen? Over wie wordt er gesproken? Met andere woorden, wie bepaalt het verhaal van de aardgasvrije transitie?

Hoe deze vraag beantwoord wordt heeft belangrijk consequenties: wat voor kennis is er beschikbaar, wie herkent zich in het verhaal en wie voelt zich dus aangesproken? Er is hier een belangrijke taak weggelegd voor participatieprofessionals: zij kunnen het verhaal over aardgasvrij democratiseren.

Wat kan de participatieprofessional wel?

- Netwerken; de breedte opzoeken
- Een diversiteit aan mensen de ruimte te geven hun verhaal te houden

Tweede antwoord, dus: ja, maar (!)

Ja, sociale verbanden zijn dus een belangrijke hulpbron. Maar: *dat betekent niet aansluiting zoeken alleen bij sociale verbanden die al met energie bezig zijn*. Dus niet alleen de energiecoöperaties, maar ook de kookclub opzoeken en mee laten 'verhalen'. Sociale structuren die op andere onderwerpen actief zijn smeden ook vitale banden in de wijk en zien en maken de wijk vanuit hun eigen unieke perspectief.

Indien je de breedte niet opzoekt, riskeer je het speelveld juist oneerlijker te maken, ongelijkheden te versterken, en een kans op brede cohesie mis te lopen.

Het speelveld gelijktrekken

Zaak is dus een *veilige omgeving* te creëren waar een zo divers mogelijke groep mensen zich zo vrij mogelijk kan uiten. *Daar zijn de sociale structuren – de eigen, vertrouwde kring – juist geschikt voor*. Mét en binnen die structuren kan het gesprek op gang gebracht worden:

- Over energie en duurzaamheid
- Over de wijk en haar toekomst
- Over wat mensen kunnen en willen

Participatieprofessionals of ambtenaren hoeven daar in eerste instantie zelf niet eens bij te zijn. Voor het vertrouwen en het gevoel van veiligheid kan het goed zijn dat het sociale verband een verhaaloefening eerst zelf doorloopt. Daarna kunnen participatieprofessionals echter instappen, leren en vervolgens ook het 'samenspel' in de wijk organiseren. Door verschillende sociale structuren samen te brengen en in staat te stellen om samen een nieuw verhaal te vertellen over de toekomst van hun wijk.

Deze benadering vergt dat die gesprekken zo vroeg mogelijk op gang gebracht worden – nog voordat er concrete plannen gesmeed moeten worden, nog voordat de inspraakavonden er komen. Gezamenlijke verhalen hebben namelijk tijd nodig om zich te ontwikkelen.

“Aansluiten bij sociale verbanden” is dus een essentiële aanvulling op traditionele participatietrajecten.

Het kan de weg voorbereiden. Wanneer de gemeente een formeel energietransitietraject inzet, heeft zij doorgaans (met name in steden) in haar directe netwerk alleen de sociale verbanden die al met energie bezig zijn. De rest van de inwoners weet ze pas te bereiken als het echt gaat tellen, als er besluiten om de hoek staan. Maar dat is te laat. Die inwoners voelen zich dan overvallen. In plaats daarvan kun je door eerder te investeren in de aansluiting bij én van sociale verbanden een reservoir aan positieve, inspirerende visies aanmaken waar bij de formele transitie uit geput kan worden.

Hoe?

Wat voor concrete verhaalmethoden zijn er, waarin:

- zoveel mogelijk mensen gehoord worden,
- hun specifieke (ervarings)deskundigheid tot zijn recht kan komen, en
- verscheidene sociale structuren worden geactiveerd?

Wat zijn, met andere woorden, de criteria van een speelveld waarin mensen met verschillende capaciteiten goed kunnen meekomen?

- Mensen ervaren het als veilig en laagdrempelig
- Zij kunnen zaken in hun eigen woorden formuleren, de materie zich eigen maken
- Mensen, die anders wellicht snel over het hoofd zouden worden gezien, worden aan het woord gelaten

Zo'n speelveld is daarmee ook een situatie waar conflict constructief uitgewerkt kan worden, in plaats van destructief uit te werken.

Doordat een verscheidenheid aan mensen aan het woord moeten komen is geen enkele methode de *silver bullet*. De kracht schuilt juist in het gebruik van verschillende methoden, al naar gelang van de context.

Gelukkig is er ook een verscheidenheid aan methoden.

Op de volgende pagina staat een greep, waar reeds successen mee zijn behaald.

Inclusieve methoden

Storytelling	https://www.rvo.nl/actueel/nieuws/bewoners-worden-enthousiast-voor-woningverduurzaming-aan-de-keukentafel
Backcasting	https://eburon.nl/product/backcasting_for_a_sustainable_future/
Drama/theater	https://www.formaat.org/over-formaat/
Ludieke avonden (pub quiz)	https://sociallifeofenergy.substack.com/p/energy-for-a-decent-life
Lokaal burgerberaad	https://decorrespondent.nl/11707/meer-dan-een-inspraakavond-beter-dan-een-referendum-met-deze-democratische-vernieuwing-kan-de-burger-zelf-beleiden-maken/2827525038635-612303af
ABCD (LSA)	https://www.lsabewoners.nl/kennis/abcd-wijkontwikkeling-op-eigen-kracht/
Wijkwandelingen	https://floorziegler.nl/omgevingswandeling/

Methodiek

Voor dit onderzoek is DuneWorks op de volgende wijze te werk gegaan. Door middel van een literatuurstudie zijn we gaan graven naar de fundamenteën van de sociale wetenschappen, waartoe “sociale structuren” zeker behoren. Voor details verwijzen we naar de achtergrondstudie bij dit document. We hebben ook voortgebouwd op onze eigen ervaring met procesbegeleiding in renovatietrajecten en innovatieprojecten. Daarbij konden we ons ook beroepen op de reflecties die we daar over gepubliceerd hebben in rapporten en artikelen.

Het onderzoek voor dit rapport heeft tussen september en december 2020 plaatsgevonden. De eindversie van dit rapport is in januari 2021 afgeleverd en in juli 2021 online geplaatst.